

Persoonsvorming in het onderwijs: Socialisatie of subjectificatie?

Gert Biesta

Er lijkt in Nederland enthousiasme te zijn ontstaan voor het idee dat het in het onderwijs niet alleen gaat om kennis en vaardigheden (kwalificatie) en vorming in normen, waarden, tradities en praktijken (socialisatie), maar dat onderwijs ook iets van doen heeft met de vorming van de persoon (zie bijvoorbeeld Visser 2016). In zeker opzicht is dit een open deur, omdat alles waar we mee in aanraking komen bijdraagt aan wie we zijn en wat we doen. Ook onderwijs dat zegt zich alleen met kennis en vaardigheden bezig te houden is daarom persoonsvormend, al is het maar vanuit de idee dat goede kennis en vaardigheden je vooruit kunnen helpen in de wereld.

De belangrijkste winst van de recente aandacht voor persoonsvorming ligt in het inzicht dat de school niet alleen persoonsvormende *effecten* heeft, maar ook *verantwoordelijkheid* dient te nemen voor de manieren waarop het bijdraagt aan de vorming van de persoon van de leerling. Persoonsvorming komt zo in beeld als een expliciete taak en opdracht van het onderwijs, iets wat bijvoorbeeld is benadrukt in het recente advies van de Onderwijsraad *Over de volle breedte onderwijskwaliteit* (Onderwijsraad 2016) en in de voorstellen van de Commissie Onderwijs2032 (zie Bureau 2032).

Maar zijn we er daarmee? Ik denk het niet.

Allereerst is het van belang dat we persoonsvorming niet verwarren met persoonlijkheidsvorming – een verwarring die bijvoorbeeld te vinden is in het eindadvies van de Commissie Onderwijs2032; bij Dijkstra (2015) is er een vergelijkbaar probleem.

Persoonlijkheidsvorming heeft zijn grondslag in de persoonlijkheidspsychologie, waar een hele batterij van testen en toetsen is ontwikkeld om kenmerken van de persoonlijkheid in kaart te brengen en te meten. Misschien is dat wel eens nuttig in het onderwijs – psychologie is vooral van belang waar het gaat om het oplossen van problemen – maar het is niet waar het bij persoonsvorming om draait.

Dat betekent ook dat we het vraagstuk van de persoonsvorming niet moeten opzadelen met de laatste modes rondom 'grit', 'resilience', 'character' of de 'growth mindset' – modes die overigens allemaal uit het Engelstalige denken lijken te zijn overgewaaid. De reden waarom het in het onderwijs niet om het bevorderen van zulke kwaliteiten als doorzettingsvermogen dient te gaan is, kort en een beetje bot gezegd, omdat een goede terrorist ook over veel doorzettingsvermogen moet beschikken. In het onderwijs gaat het daarom nooit om de vorming van de persoon *an sich* – dat kan immers allerlei kanten op gaan – maar om de complexere en lastiger vraag van de *juiste* of *goede* persoonsvorming.

Dat roept onmiddellijk de vraag op wat de juiste of goede persoonsvorming is en wie dat zou mogen of kunnen bepalen. Als we het antwoord op die vraag louter overlaten aan politici, beleidsmakers, docenten of opvoeders – dat wil zeggen, als we hen vragen om te definiëren hoe of 'tot wat' de persoon van de leerling gevormd dient te worden – komt persoonsvorming terecht in het domein van de socialisatie. Daar bepalen 'wij' wat voor personen er gevormd moeten worden, en is het aan 'hen' – de leerlingen, de nieuwe generatie, de nieuwkomers – om zich aan te passen aan en in te passen in wat er van hen wordt verwacht. Aardig, vaardig, en waardig, bijvoorbeeld, of tolerant en respectvol; kort gezegd, de pedagogiek van 'zo zijn onze manieren.'

Als het gaat om fatsoenlijke omgangsvormen, om verkeersregels, om de grondwet of om de democratische rechtsstaat is zo een socialiserende invulling van persoonsvorming niet echt een probleem. Onderwijs en opvoeding hebben hier een belangrijke taak te verrichten, waarbij we niet uit het oog mogen verliezen dat de verantwoordelijkheid hiervoor niet louter bij het gezin of de school ligt, maar dat ook de samenleving zelf een pedagogische verantwoordelijkheid draagt (zie hiervoor Perquin 1966) omdat, met de vaak geciteerde woorden van de Britse

Persoonsvorming in het onderwijs: Socialisatie of subjectificatie?

Gert Biesta

onderwijs socioloog Basil Bernstein, “education cannot compensate for society” (Bernstein 1972).

Maar persoonsvorming heeft niet alleen te maken met het socialiseren van de nieuwe generatie in bestaande tradities en praktijken, maar heeft zich ook uiteen te zetten met het gegeven van de menselijke vrijheid.¹ De leerling is, anders gezegd, niet alleen materiaal dat door ons gevormd moet worden, maar is een zelfstandig individu die het vermogen heeft om züs of zo te doen, om wel of niet te handelen, om ja of nee te zeggen, om met de stroom mee te gaan of weerstand te bieden. En die uitdaging die daar voor iedere mens ligt, is om een goede (dat wil bijvoorbeeld zeggen: een verantwoordelijke, een volwassen, een democratische) omgang met de vrijheid die we bij onszelf aantreffen tot stand te brengen.

Ook daar hebben opvoeding en onderwijs belangrijk werk te verrichten (zie over dit werk Biesta 2017).² Maar daarbij gaat het niet om de vorming van de persoon op basis van vooraf geformuleerde ideeën en idealen – het socialiseren – maar om het ondersteunen van kinderen en jongeren om als vrij, verantwoordelijk en volwassen subject in de wereld te willen staan (zie Biesta 2015). Dit heb ik in mijn werk in het Engels aangeduid als de dimensie van de ‘subjectification’ (zie Biesta 2010), en ik denk dat het goed is als we daar in het Nederlands het wat weerbarstige woord ‘subjectificatie’ voor gebruiken, vooral om het te onderscheiden van de evenzeer belangrijke vorming van de persoon in het domein van de socialisatie.

Nog twee korte opmerkingen.

De thematiek van de subjectificatie, dat wil zeggen, van wat het betekent om als subject in de wereld te zijn, moet onderscheiden worden van het vraagstuk van de identiteit. Bij identiteit, zo zouden we kunnen zeggen, gaat het om de vraag *wie* ik ben, terwijl bij subject-zijn het gaat om de vraag *hoe* ik ben. Identiteit, de manieren waarop we ons identificeren met bestaande tradities en praktijken of ons inzetten voor het creëren van nieuwe tradities en praktijken, van nieuwe identificatiemogelijkheden, is daarmee niet onbelangrijk. Maar voor het vraagstuk van hoe we omgaan met onze vrijheid – en dat is de kwestie van het subject-zijn, gaat het er uiteindelijk om wat we met onze identiteit(en) *doen*, en niet slechts om welke identiteit we *hebben*.

Het thema van subject-zijn moet ook onderscheiden worden van de discussie over *Bildung*. Ofschoon de aandacht voor *Bildung* een belangrijke correctie biedt op onderwijs dat vooral is geïnteresseerd in *Ausbildung* door het ‘palet’ waaraan de leerling zich kan vormen te verbreden, zit *Bildung* toch meer aan de kant van de socialisatie dan aan de kant van de subjectificatie. Voor subjectificatie is het relevante onderscheid niet dat tussen *Bildung* en *Ausbildung*, maar tussen *Bildung* en *Erziehung* (zie Biesta 2011).

---

¹ De vraag of de mens vrij *is* of niet, is een onbeslisbare filosofische vraag. Het feit dat we er doorgaans vanuit gaan, bijvoorbeeld in het strafrecht, dat mensen verantwoordelijk gesteld kunnen worden voor hun handelen, betekent dat we in de meeste gevallen de vrijheid van de mens veronderstellen en er alleen in uitzonderingsgevallen aan twijfelen. We spreken dan, heel nauwkeurig, van ‘ontoerekeningsvatbaar,’ dat wil zeggen dat de keuze om op een bepaalde manier te handelen niet aan die persoon toegerekend kan worden.

² Dit geldt overigens alleen voor onderwijs in samenlevingen die belang hechten aan die vrijheid. In die zin is er een relatie tussen subjectificatie en democratie. Een samenleving die niet geïnteresseerd is in de vrijheid van haar burgers heeft anders gezegd, ‘genoeg’ aan onderwijs dat kwalificeert en (krachtig) socialiseert.

Persoonsvorming in het onderwijs: Socialisatie of subjectificatie?

Gert Biesta

Referenties:

Bernstein, B. (1970). Education cannot compensate for society. *New Society*, 15(387), 344-347.

Biesta, G.J.J. (2010). *Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy*.

Boulder, Co: Paradigm Publishers.

Biesta, G.J.J. (2011). Disciplines and theory in the academic study of education: A Comparative Analysis of the Anglo-American and Continental Construction of the Field. *Pedagogy, Culture and Society* 19(2), 175-192.

Biesta, G.J.J. (2015). Wereld-gericht onderwijs: Vorming tot volwassenheid. *De Nieuwe Meso* 2(3), 54-61.

Biesta, G.J.J. (2017). *The rediscovery of teaching*. New York: Routledge.

Bureau 2032 (2016). *Eindadvies platform onderwijs 2032*. Den Haag: Platform OnsOnderwijs2032.

Dijkstra, A.B. (2015). *Moeilijk meetbare onderwijsresultaten op het sociale en maatschappelijke domein. Verkennende notitie in opdracht van de Onderwijsraad*. Den Haag: Onderwijsraad.

Onderwijsraad (2016). *De volle breedte van onderwijskwaliteit*. Den Haag: Onderwijsraad.

Perquin, N. (1966). *De pedagogische verantwoordelijkheid van de samenleving*. Roermond: J.J. Romen & Zonen.

Visser, A. (2016). *Persoonsvorming als curriculaire uitdaging?! Een conceptueel vooronderzoek*. Enschede: SLO.

Gert Biesta (www.gertbiesta.com) is 'Professor of Education' en 'Director of Research' in het 'Department of Education' van Brunel University London en NIVOZ Hoogleraar voor de Pedagogische Dimensies van Onderwijs, Opleiding en Vorming aan de Universiteit voor Humanistiek. Daarnaast is hij als Visiting Professor verbonden aan de ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten en NLA University College, Bergen, Norway. Sinds 2015 is hij geassocieerd lid van de Onderwijsraad en sinds 2016 is hij 'associate editor' van het tijdschrift *Educational Theory*.